

УДК 336: 334.7

Т. В. Стаднюк,
асистент кафедри обліку та аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Т. А. Татушко,
студентка 4 курсу, Інститут економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

T. Stadnjuk,
Assistant professor of accounting and auditing, Lesya Ukrainka Eastern European National University
T. Tatushko,
4-th year student of the Institute of Economics and Management, Lesya Ukrainka Eastern European National University

THEORETICAL BASIS OF THE ANALYSIS OBLIGATIONS OF BUSINESS ENTITIES

У статті розглянуто сутність та важливість аналітичної оцінки зобов'язань підприємств. Акцентовано увагу на змінах, регламентованих НП(С)БО 1, які відбулися в структурі балансу та усунули труднощі користувачам фінансової звітності під час оцінки фінансового стану підприємств. Висвітлено підходи вчених щодо аналізу зобов'язань та окреслено послідовність здійснення аналізу даного об'єкта дослідження.

The article summarizes with the essence and importance of analytical value of enterprises' obligations. The attention is focused on the changes which are regulated by National Provisions (Standard) Accounting 1, which occurred in the structure of the balance and eliminated the difficulties for users of financial reporting during the assessment of the enterprise's financial condition. Scientific approaches related to the analysis of obligations separated sequence of analysis of the object of study is described.

Ключові слова: зобов'язання, позиковий капітал, аналіз, прибутковість, ефективність, платоспроможність, фінансова стійкість.

Key words: obligations, loan capital, analysis, profitability, efficiency, solvency, financial stability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансова діяльність підприємства має бути спрямована на забезпечення систематичного надходження та ефективного використання фінансових ресурсів, додержання розрахункової та кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідношення власних та запозичених коштів з метою ефективного функціонування підприємства. Неефективність використання позикового капіталу призводить до зниження рівня платоспроможності, фінансової стійкості підприємства, що в подальшому може вплинути на його рентабельність. Це обумовлює необхідність і практичну значимість систематичного аналізу зобов'язань підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням аналізу зобов'язань присвятили свої дослідження ряд вітчизняних та зарубіжних вчених: І.Д. Фаріон, Т.Д. Захарків, В.В. Бочаров, Н.П. Шморгун, І.В. Головка, Д.В. Шиян,

О.О. Шеремет, С.Я. Салига, Н.В. Дацій, С.О. Корецька, К.С. Салига, Ф.Ф. Бутинець, В.В. Собко, В.П. Шило, С.Б. Ільїна, О.М. Брадул, Г.В. Митрофанов, Г.О. Кравченко, Н.С. Барабаш та інші. Разом з тим, у вітчизняній економічній літературі відсутні комплексні дослідження з питань фінансового аналізу зобов'язань суб'єктів підприємництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень аналізу зобов'язань суб'єктів господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ Й ОБґРУНТУВАННЯ ОТРИМАНІХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для здійснення господарської діяльності суб'єкти підприємництва, крім джерел власного капіталу, використовують позикові засоби. За даними статистичних щорічників України питома вага довгострокових зобов'язань у дже-

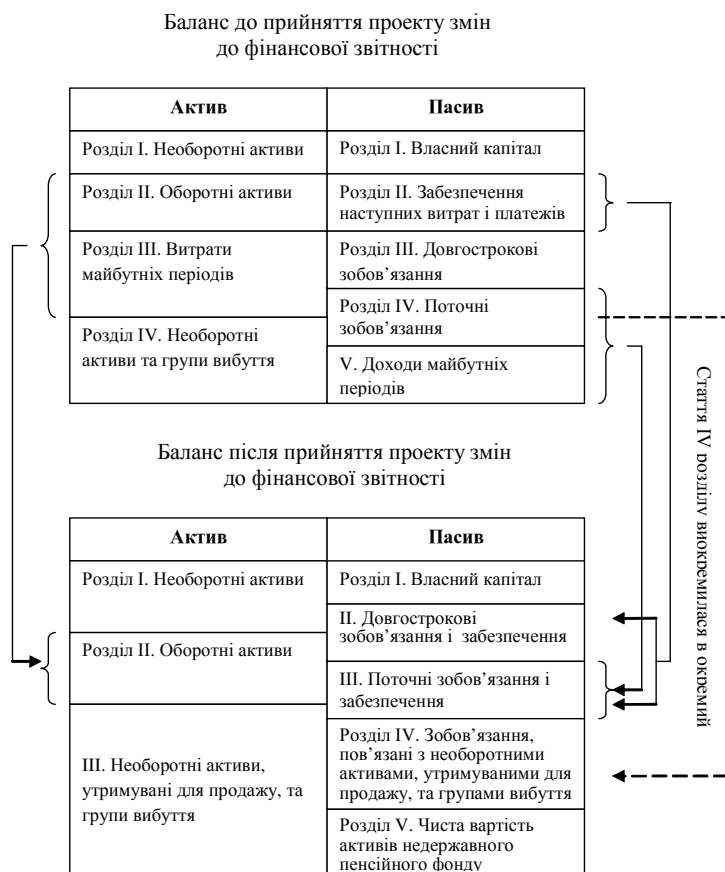

Рис. 1. Взаємозв'язок розділів форми № 1 "Баланс (Звіт про фінансовий стан)" до прийняття і після прийняття проекту змін до фінансової звітності

релах формування майна вітчизняних підприємств протягом 2009—2012 р.р. становила ~ 17 %, а відповідно поточних зобов'язань ~ 46%. На кінець 2012 р. значку частку позикового капіталу мали підприємства, що працюють у сфері оптової та роздрібної торгівлі (13,7% — довгострокові зобов'язання; 75,5% — поточні зобов'язання); будівництва (25,0%; 56,8%); промисловості (17,2%; 41,1%). Найменша питома вага зобов'язань в структурі пасивів спостерігалась на підприємствах, що здійснюють діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (6,5% — довгострокові зобов'язання; 16,9% — поточні зобов'язання); освіти (4,3%; 25,3%) [1, с. 63—64; 2, с. 62—63]. Як бачимо, в структурі фінансових ресурсів, якими володіють господарючі суб'єкти переважають позикові засоби, які в сукупності характеризують обсяг їх зобов'язань.

За НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", зобов'язання — це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [3].

У сучасній господарській практиці зобов'язання (позиковий капітал) класифікують на довгострокові (довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, відстрочені податкові зобов'язання) та короткострокові (короткострокові кредити банків, поточна кредиторська заборгованість, інші поточні зобов'язання).

Метою проведення аналізу позикового капіталу є виявлення обсягу, складу та форм залучення позикових засобів підприємством та оцінка ефективності їх використання.

Для проведення об'єктивної та неупередженої аналітичної оцінки зобов'язань важливе значення має інформаційне забезпечення аналізу. Дані оперативного, бухгалтерського, статистичного обліку та звітності є основними джерелами інформації при здійсненні аналізу даного об'єкта дослідження. Основою інформаційного забезпечення при здійсненні аналізу зобов'язань підприємства є бухгалтерський баланс.

У 2013 році відбулося реформування системи бухгалтерського обліку з метою її наближення до МСФЗ. Наслідком цих змін є поява оновлених форм фінансової звітності. Склад та

структуру оновленої фінансової звітності визначає НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [3], відповідно до якого Положення (стандарти) бухгалтерського обліку втратили чинність. Нові форми фінансової звітності вітчизняні підприємства застосовують починаючи зі звітності за I квартал 2013 року. Нововведення, які торкнулися методики складання балансу вплинули на відображення зобов'язань в даній формі звітності (рис. 1).

Таким чином, нині до зобов'язань відносять довгострокові (II р. пасиву), поточні (III р. пасиву) зобов'язання та зобов'язання пов'язані з необоротними активами, утриманими для продажу та групами вибуття (IV р. пасиву). Доходи майбутніх періодів включено окремою статтею до розділу "Поточні зобов'язання і забезпечення". Забезпечення наступних витрат і платежів розподілено на довгострокові й поточні забезпечення з відображенням відповідно у II та III розділах пасиву Балансу.

Кардинальні зміни, які відбулися в структурі балансу, з точки зору аналітика, можна оцінити позитивно. Так, чинний бухгалтерський баланс забезпечив чіткий поділ активів і зобов'язань на поточні й довгострокові, що усунуло труднощі користувачам фінансової звітності під час оцінки фінансового стану підприємств, зокрема їх позикового капіталу. Дана форма звітності стала повною мірою відповідати потребам контролю за дотриманням прийнятого у фінансовому менеджменті "золотого правила ліквідності".

Аналітичне дослідження зобов'язань підприємства передбачає використання певної методики як сукупності правил, прийомів та методів вивчення та опрацювання фінансової інформації. Основними методами аналізу зобов'язань підприємства є горизонтальний, вертикальний, трендовий, коефіцієнтний та факторний.

Провівши аналіз навчально-методичної літератури (табл. 1) в частині питання аналітичної оцінки зобов'язань виявили, що зазвичай автори аналіз даного об'єкта дослідження зводять до оцінки складу позикового капіталу та його структури, фінансової стійкості та платоспроможності підприємства.

Найбільш послідовний та аналітично цілісний методичний підхід до аналізу позикового капіталу представлено в роботах українського дослідника професора Г.В. Митрофанова. Щодо дослідження наукових статей у періодичних виданнях, то вчені приділяють значну увагу аналізу кредиторської заборгованості, яка займає значну питому вагу в поточних зобов'язаннях підприємства.

Систематизуємо напрямки аналізу зобов'язань, що розроблені вченими та розглянемо детальніше кожен з них.

Аналіз зобов'язань починають з проведення загального аналізу, який ґрунтується на використанні методів вертикального і горизонтального аналізу. Горизонтальний аналіз дозволяє переглянути позиковий капітал за горизонтальною динамікою, оцінити тенденції змін окремих елементів джерел залучених фінансових ресурсів, визначити, як вони змінюються в абсолютному і відносному значеннях. Вертикальний аналіз забезпечує дослідження зобов'язань за структурою окремих розділів і статей пасиву балансу. За допомогою цього методу досліджуються зміни в якості залученого капіталу щодо співвідношення його елементів [11, 260]. На відміну від горизонтального, що показує динаміку статей зобов'язань за ряд років, вертикальний аналіз є аналізом внутрішньої структури зобов'язань.

На наступному етапі обчислюються показники, що характеризують рух позикового капіталу за допомогою балансового методу на основі моделі:

$$Зп + Н = П + Зк \quad (1),$$

де $Зп$, $Зк$ — залишки позикового капіталу в цілому або за видами, відповідно, на початок і кінець звітного періоду;

$Н$ — надходження позикових коштів (виникнення зобов'язань) протягом звітного періоду;

$П$ — повернення позикових коштів (погашення зобов'язань перед кредиторами) позичальнику протягом звітного періоду.

На основі балансової моделі обчислюються такі показники як:

— рівень надходження позикових коштів — відношення величини надходження позикових коштів до суми залишків на початок періоду і надходження позикового капіталу за період;

— рівень погашення боргових зобов'язань — відношення обороту з погашення боргових зобов'язань до суми залишків на початок періоду і надходження позикових коштів за період;

— коефіцієнт співвідношення оборотів з надходження позикового капіталу і погашення боргових зобов'язань [10, с. 198—199].

Аналіз ефективності використання позикового капіталу суб'єкта господарювання ґрунтується на застосуванні коефіцієнтного аналізу та передбачає обчислення показників рентабельності та оборотності [10, с. 201]. Рентабельність позикового капіталу характеризує рівень його прибутковості, а показники оборотності (оборотність позикового капіталу,

Таблиця 1. Основні напрями аналізу зобов'язань підприємств, що виділяються авторами навчально-методичної літератури

№ п/п	Автори	Виділені напрями аналізу зобов'язань
1	2	3
1	І. Д. Фаріон Т. Д. Захарків [4, с. 243–258]	1. Співвідношення фінансових коефіцієнтів та індексів зобов'язань; 2. Зіставлення показників зобов'язань теперішнього і минулого періоду; 3. Аналіз коефіцієнтів рентабельності позикового капіталу, ліквідності та платоспроможності
2	В. В. Бочаров [5, с. 75–79]	1. Аналіз фінансової стійкості: аналіз абсолютних та відносних показників. 2. Аналіз платоспроможності: - відсутність простроченої заборгованості; - аналіз кредитоспроможності
3	Н. П. Шморгун І. В. Головка [6, с. 52–56]	1. Аналіз динаміки складу і структури зобов'язань підприємств. 2. Аналіз платоспроможності. 3. Аналіз ліквідності. 4. Аналіз фінансової незалежності підприємства
4	Д. В. Шиян, Н. І. Строченко [7, с. 65–69]	1. Аналіз забезпеченості відповідних активів відповідними джерелами фінансування. 2. Аналіз ліквідності і платоспроможності
5	О. О. Шеремет [8, с. 33–39]	1. Аналіз структури джерел фінансування. 2. Аналіз динаміки і структури позикового капіталу. 3. Аналіз складу і структури кредиторської заборгованості, частоти створення простроченої кредиторської заборгованості. 4. Аналіз «ціни» позикового капіталу: - загальна рентабельність залученого капіталу; - розрахунок ефекту фінансового важеля
6	С. Я. Салига Н. В. Даций С. О. Корецька Н. В. Нестеренко К. С. Салига [9, с. 65–75]	1. Аналіз вартості позикового капіталу. 2. Аналіз складу і структури позикового капіталу.
7	Г. В. Митрофанов, Г. О. Кравченко Н. С. Барабаш [10, с. 196]	1. Загальний аналіз позикового капіталу. 2. Аналіз руху позикового капіталу. 3. Аналіз ефективності використання позикового капіталу. 4. Аналіз фінансової стійкості та платоспроможності підприємства
8	Ю.С. Цал-Цалко [11, с. 258–272, 366–400]	1. Аналіз структури і динаміки джерел капіталу підприємства. 2. Аналіз стану і ефективності формування джерел капіталу підприємства. 3. Аналіз кредитоспроможності підприємства. 4. Оцінка ефективності використання залучених фінансових ресурсів при кредитних операціях

оборотність поточних зобов'язань, оборотність кредиторської заборгованості) показують кількість оборотів, що роблять за період, який аналізується, зобов'язання підприємства та їх складові.

Наступним етапом аналізу позикового капіталу підприємств є аналіз фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. За його результатами приймаються рішення про надання кредитів, особливо короткострокових (при обґрунтуванні можливості довгострокового кредитування поряд з аналізом платоспроможності і фінансової стійкості потенційного позичальника на всіх етапах кредитування проводиться глибоке дослідження виробничих, технологічних, маркетингових і фінансових аспектів наміченого до реалізації інвестиційного проекту). Аналіз ліквідності та фінансової стійкості ґрунтується на обчисленні абсолютних та відносних показників.

В основу методики розрахунку рівня платоспроможності суб'єкта господарювання покладено співвідношення фінансових ресурсів,

розміщених, відповідно, в абсолютно-, швидко- і повільноліквідні об'єкти платіжних засобів до поточних зобов'язань. Важливим показником при аналізі зобов'язань є платоспроможність щодо всіх зовнішніх зобов'язань [12, с. 82]. Коефіцієнти ліквідності характеризують ступінь спроможності суб'єктів господарювання виконати свої платіжні зобов'язання, що мають певні терміни сплати.

Абсолютними показниками ліквідності є показники, що характеризують міру забезпеченості зобов'язань наявними грошовими коштами. Для цього наявні кошти за активом групують за ступенем зниження їх ліквідності, а зобов'язання за пасивом — по термінах їх погашення, що дозволяє визначити тип ліквідності балансу та тенденції зміни у його структурі (рис. 2).

Однією з найвагоміших характеристик фінансового стану є фінансова стабільність, яка характеризується співвідношенням власних і залучених коштів. До відносних показників фінансової стійкості належать: коефіцієнт

Таблиця 2. Алгоритм розрахунку показників ефективності використання позикового капіталу

Назва показника	Формула для розрахунку
1	2
1. Рентабельність позикового капіталу	$\frac{\overline{ЧП}}{\overline{ПК}} = \frac{p.2350(\Phi\text{№}2)}{(p.1595 + p.1695 + p.1700)zр3 + (p.1595 + p.1695 + p.1700)zр4} \Phi\text{№}1$ $\frac{2}{2}$ <p><i>ЧП</i> – чистий прибуток <i>ПК</i> – середні залишки позикового капіталу</p>
2. Коефіцієнт оборотності позикового капіталу	$\frac{\overline{Д}}{\overline{ПК}} = \frac{p.2000(\Phi\text{№}2)}{(p.1595 + p.1695 + p.1700)zр3 + (p.1595 + p.1695 + p.1700)zр4} \Phi\text{№}1$ $\frac{2}{2}$ <p><i>Д</i> – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) <i>ПК</i> – середні залишки позикового капіталу</p>
3. Коефіцієнт оборотності поточних зобов'язань	$\frac{\overline{Д}}{\overline{ПЗ}} = \frac{p.2000(\Phi\text{№}2)}{(p.1695 + p.1700)zр3 + (p.1695 + p.1700)zр4} \Phi\text{№}1$ $\frac{2}{2}$ <p><i>Д</i> – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) <i>ПЗ</i> – середні залишки поточних зобов'язань</p>
4. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги	$\frac{\overline{Д}}{\overline{КЗ}} = \frac{p.2000(\Phi\text{№}2)}{p.1615zр3 + p.1615zр4} \Phi\text{№}1$ $\frac{2}{2}$ <p><i>Д</i> – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) <i>КЗ</i> – середні залишки кредиторської заборгованості</p>

фінансового ризику, коефіцієнт концентрації позикового капіталу, коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт довгострокової заборгованості та інші. Абсолютними показниками є показники, що характеризують міру забезпеченості запасів джерелами їх формування. Зіставленні величини запасів господарючого суб'єкта з джерелами їхнього фінансування дозволяє визначити тип фінансового стану.

Аналіз фінансової стійкості на певну дату дозволяє встановити, на скільки раціонально підприємство керує власними та запозиченими коштами протягом періоду, який передував цій даті. Важливо, щоб стан джерел власних та позикових засобів відповідав стратегічним цілям

співвідношення використання власних і залучених джерел, за якого забезпечується найбільш ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом фінансової стійкості, тобто максимізується його ринкова вартість [13].

Більшість літературних джерел вказують на те, що, з метою забезпечення фінансової стійкості, частка позикового капіталу повинна бути менша, ніж 50%. Водночас, якщо засоби підприємства створені в основному за рахунок короткострокових зобов'язань, то його фінансовий стан буде нестійким, тому що з капіталом короткострокового використання необхідна постійна оперативна робота, спрямована на

розвитку підприємства, бо недостатня фінансова стійкість може призвести до його неплатоспроможності, тобто відсутності грошових коштів, що необхідні для розрахунків з внутрішніми та зовнішніми партнерами [11, с. 328].

Результати досліджень підтверджують, що ефективне функціонування підприємств ґрунтується на правильно обраній та сформованій структурі капіталу. Зниження частки власного капіталу спричинює погіршення кредитоспроможності підприємства і негативно впливає на ринкову вартість суб'єкта господарювання. Так, І. О. Бланк зазначає, що оптимальна структура капіталу — це таке

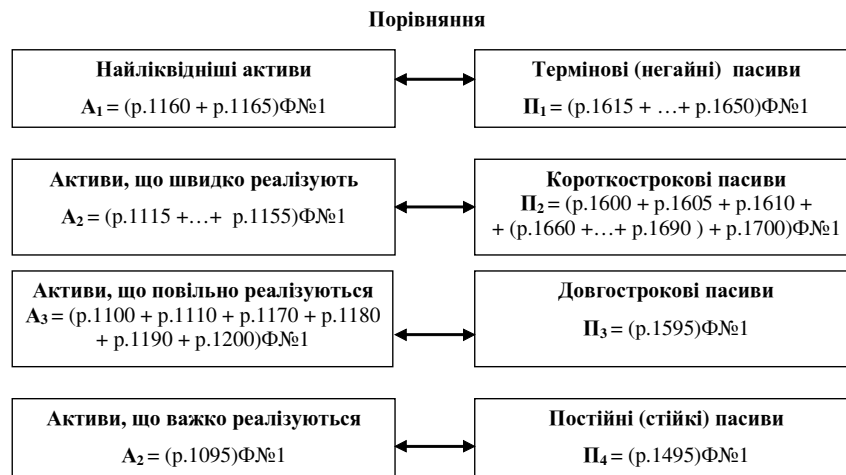

Рис. 2. Групування активів балансу за їх ліквідністю та зобов'язань за їх терміновістю

контроль за своєчасним їх поверненням і на залучення в оборот на нетривалий час інших капіталів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, по-перше, відсутність єдності підходів щодо аналізу зобов'язань підприємств у вітчизняній практиці. Насамперед, це пов'язано з тим, що немає єдиного підходу до сутності поняття "зобов'язання". Більшість вчених ототожнюють зобов'язання з позиковим капіталом та відхиляють різницю їх функціонального та смислового значення, проте є й такі, які проводять межу між даними поняттями. По-друге, позиковий капітал, який нині переважає в структурі джерел фінансування, здійснює негативний вплив на фінансову стабільність та платоспроможність суб'єкта господарювання, хоча залучаючи позикові засоби, підприємство може розширити масштаби своєї діяльності та підвищити рентабельність власного капіталу. Тому здійснення аналізу позикового капіталу за вищенаведеними напрямками дозволить охарактеризувати його складники, структуру та ефективність його використання, оцінити показники фінансової стійкості підприємства в управлінні капіталом. А отримані результати в процесі такого ретроспективного аналітичного дослідження стануть надійною базою для обґрунтування оперативних і стратегічних управлінських рішень щодо доцільності залучення та використання позикових засобів у сформованих обсягах та формах у майбутньому, що сприятиме досягненню високих кінцевих результатів господарської діяльності підприємства.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2011 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com>
2. Статистичний щорічник України за 2012 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com>
3. НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. Фаріон І.Д. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / І.Д. Фаріон, Т.Д. Захарків. — Тернопіль, 2000. — 455 с.
5. Бочаров В. В. Финансовый анализ / В.В. Бочаров. — СПб: Питер, 2003. — 240 с.
6. Шморгун Н.П. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / Н.П. Шморгун, І.В. Головка. — К.: ЦНА, 2006. — 528 с.
7. Шиян Д. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Д.В. Шиян, Н.І. Строченко. — К.: А.С.К., 2005. — 240 с.
8. Шеремет О.О. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / О.О. Шеремет. — К., 2005. — 196 с.
9. Салига С.Я. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / С.Я. Салига, Н.В. Дацій, С.О. Корецька, Н.В. Нестеренко, К.С. Салига. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 210 с.
10. Фінансовий аналіз / [Г.В. Митрофанов, Г.О. Кравченко, Н.С. Барабаш та ін.]; За ред. проф. Г. В. Митрофанова. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. — 301 с.
11. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз: підручник / Ю.С. Цал-Цалко. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 568 с.
12. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.Я. Базилінська. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 328 с.
13. Бланк І.А. Управління капіталом / І.А. Бланк. — К.: Вид — во "Ельга", 2004. — 576 с.

References:

1. Statystychnyj schorichnyk Ukrainy (2011), [Online] <http://www.twirpx.com>
 2. Statystychnyj schorichnyk Ukrainy (2012), [Online] <http://www.twirpx.com>
 3. NP(S)BO 1 Zahal'ni vymohy do finansovoi zvitnosti/ [Online] www.rada.gov.ua
 4. Farion, I. D. Zakharkiv, T. D. (2000), Finansovyy analiz: navchal'nyj posibnyk, Ternopil'.
 5. Bocharov, V. V. (2003), Finansovyy analiz, Pyter.
 6. Shmorhun, N. P. Holovko, I. V. (2006), Finansovyy analiz: navchal'nyj posibnyk, Kyiv: TsNL.
 7. Shyian, D. V. Strochenko, N. I. (2005), Finansovyy analiz: navch. posib., Kyiv.: A.S.K.
 8. Sheremet, O. O. (2005), Finansovyy analiz: navchal'nyj posibnyk, Kyiv.
 9. Salyha, S. Ya. Datsij, N. V. Korets'ka, S. O. Nesterenko, N. V. Salyha, K. S. (2006), Finansovyy analiz: navchal'nyj posibnyk, Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
 10. Mytrofanov, H. V. Kravchenko, H. O. Barabash, N. S. ta in. (2002), Finansovyy analiz, Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t.
 11. Tsial-Tsialko, Yu. (2008), Finansovyi analiz, Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
 12. Bazilinska, O. Ya. (2009), Finansovyanaliz: teoriya ta praktyka. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
 13. Blank, I. A. (2004), Upravlinnia kapitalom, Kyiv: vyd-vo "El'ha".
- Стаття надійшла до редакції 27.03.2014 р.